

Srećko Listes¹

Agencija za odgoj i obrazovanje

srecko.listes@azoo.hr

Udruga *Hrvatska izvandomovinska lirika*

Hrvatska demografska slika posljedica je dvjestogodišnjih demografskih promjena uvjetovanih etničkim, nacionalnim, vjerskim sukobima i gospodarskim i društveno-političkim problemima. Iseljavanje iz domovine se ne zaustavlja, a nema ni značajnijega povratka Hrvata. Za fenomen emigrantske književnosti važno je pitanje zajednice izdvojene u poretku zemlje primateljice. Odvojenost od matice razlaže se u drugosti i prema totalitetu većine u zemlji primateljici, ali i prema matici. Udrugu Hrvatska izvandomovinska lirika osnovala je skupina hrvatskih emigranata u Americi. Formalno su se okupili u okviru Hrvatskoga svjetskog kongresa, a uključivanjem i pjesnika iz Europe osamostaljuje se i od godine 2000. objavljuje jednu zajedničku pjesničku zbirku godišnje, koju predstavlja na godišnjemu okupljanju svojih članova. Ciljevi Udruge je očuvanje hrvatskoga jezika i njegovo promicanje u sredinama u kojima žive. Početkom 21. stoljeća narušena je i (ne)stabilnost emigranata novim modusima komunikacije. Stabilni emigranti su zanimljivi znanosti o književnosti jer je i u zemlji primateljici i u domovini izgrađena i sinkronija i dijakronija pa su se emigranti sućelili s književnim trendovima i gradili vlastitu književnu djelatnost. Prostorni je diskontinuitet, u okolnostima *globalnoga sela*, nestao pa valja istražiti kako to djeluje na (ne) stabilnost emigranata i njihovu književnu produkciju. Ključno mjesto istraživanja u ovom radu ima žanr (lirska pjesma), gdje ćemo pratiti odnose unutar ciklusa u sklopu žanrovskog sustava kakav je nastao u zajedničkim zbirkama članova Hrvatske iseljeničke lirike.

Ključne riječi: Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika, hrvatska emigrantska književnost

1. Uvod

Udrugu Hrvatska izvandomovinska lirika u New Yorku je osnovala skupina hrvatskih emigranata godine 2000. Djelujući u okviru Hrvatskoga svjetskog kongresa isprva su svoju malu skupinu nazvali Pjesnička udruga hrvatske izvandomovinske¹ li-

¹ Preseljenje iz domovine, izazvano različitim uzrocima, nazivamo emigracijom. Emigraciju možemo tumačiti kao izbjeglištvo, prebjeglištvo i iseljenišтво: izbjeci – pred nečim ili nekim, prebjeci – prijeći

rike New York. Organizacijski odbor Udruge na svojoj sjednici 3. srpnja 2005. u Hrvatskoj katoličkoj misiji Astoria, New York donio je prvi prijedlog pravilnika Udruge, koji je dopunjen, zaključen i donesen 15. veljače 2006. godine. Pravilnik je dopunjavan još nekoliko puta, a najviše je promjena doživio godine 2018. Tim aktom udruga je institucionalizirana iako pravilnik nije statut, a registracija nije obavljena u određenoj zemlji, emigrantskoj primateljici jer su joj pristupili članovi iz drugih zemalja i s drugih kontinenata.

Pripreme za prvu Večer izvandomovinske lirike i utemeljenje Udruge HIL počele su u studenom u 1990., a prva pjesnička večer održana je 2. travnja 2000. Recenzent prvih pjesama i prve zbirke bio je Mate Maras, a organizatori Nada Pupačić, Mario Visković, Radoslav Koštan, Ivan Dobra, Viviana Knapić, Jadranka Boljunčić i Neala Borovina. Večer je posjetio Vjekoslav Krsnik, urednik tjednika Croatian American Times, a moderator i voditelj je bio Zlatko Hriljac. Temeljna je svrha HIL-a očuvanje i promicanje hrvatskoga jezika među hrvatskim emigrantima, povezivanje i zajedničko djelovanje Hrvata u emigraciji i promicanje hrvatske kulture u zemljama primateljicama. Predsjednica HIL-a od osnutka do godine 2018. bila je Nada Pupačić, a od 2018. Udrugu vodi kolektivno tijelo: Nada Pupačić, Anica Zdunić, Dušanka Madunić Ivanković i Miroslav Mandac. Iste je godine Udruga promijenila naziv u Hrvatska iseljenička lirika, New York.

Modus komunikacije HIL-a s čitateljima nije osmišljen. Naime književno će djelo kao poruka funkcionirati samo u međudjelovanju s recipijentima. Nadalje, važan je odnos emigrantske književnosti s onom u domovini i u zemljama primateljicama. Analizom pjesničkih susreta HIL-a može se zaključiti kako je Udruga zatvorena prema čitateljima, domovinskoj književnoj produkciji i književnosti u zemljama primateljicama. Neki su pjesnici, članovi Udruge, objavljivali samostalne zbirke i predstavljali ih u inozemstvu i u domovini. Međutim, zbirke HIL-a nepoznate sa čitateljima. Pjesnici mogu sudjelovati ciklusom svojih pjesama svake četvrte godine i plaćaju sudjelovanje tako da ulažu jednake dijelove ukupnih troškova tiskanja. Zauzvrat, pripada im dio naklade. Također, pjesnici i ilustratori HIL-a snose svoje troškove puta i smještaja tijekom godišnjih pjesničkih susreta. Susreti obuhvaćaju predstavljanje nove zbirke i čitanje pjesama, obilazak povijesnih znamenitosti, domjenak i završno zajedničko fotografiranje. Ovakav se program, predviđen pravilnikom HIL-a, odvijao od godine 2000-e do 2019-e.

Više puta cijela je skupina posjetila domovinu i održala svoje programe u Zagrebu, Solinu, Splitu i Vukovaru. Čitajući zbirke te poezije, jasno je da su ciljevi udruge, očuvanje i promicanje hrvatske riječi ostvareni i da je povezivanje i jačanje suradnje među

---

na drugu stranu, iseliti se – napustiti domovinu u prvom redu zbog gospodarskih, društvenih i psiholoških motiva. Egzil upućuje na progon, prisilan boravak izvan zavičaja i/ili domovine, u prenesenom značenju to je svaki neugodan i silom izazvan boravak (usp. Listeš 2015: 5).

zajednicama Hrvata izvan domovine u njihovu zajedničkom djelovanju u zaštiti svojega identiteta u svijetu nit koja ih čvrsto povezuje. Zajednice emigranata u zemljama primateljicama izdvajaju se svojim jezikom i kulturnim naslijeđem iz poretka u kojemu su se našle jer im nedostaje jasna dijakronija i sinkronija, koju su ostavili u domovini. Ljudi su sučeljeni s mogućnostima povezivanja, ali bez prostornoga kontinuiteta. Vremenski i prostorni diskontinuitet, stoga je, bio važan sve do prije nekoliko godina jer je uzajamna ovisnost domovine, zemlje primateljice i čovjeka koji je napustio domovinu snažna, ali ne toliko da se ne izgrađuje i usađuje položaj drugosti. Hrvati su stoljećima živjeli bez svoje samostalne države, ali su održavali vlastiti identitet i samospoznaju, prije svega tiskanjem knjiga na svojem jeziku i pismu, među prvima preveli Bibliju na svoj jezik, sastavili prve gramatike i rječnike, tiskali prije više od dvije stotine godina časopis na materinskom jeziku.

Ovo što je rečeno odnosi se i na američko-europsku udruhu Hrvatska izvandomovinska/iseljenička lirika. To primjećuje i Vinko Grubišić u predgovoru jedne zbirke gdje kaže kako su „pjesnici s dvjema domovinama uvijek nekako na mostu s kojega se najbolje vide brzaci života što promiču ispod njega.“ [Vinko Grubišić, *Predgovor*; u *Pisma mojoj Hrvatskoj*, New York, 2000., str. 13.]

U dosadašnjim su zbirkama HIL-a objavljivali pjesnici različitih naraštaja. Po godinama rođenja, mnogi bi od njih mogli biti hrvatski *kvorumaši* ili bismo ih mogli svrstati u veliku heterogenu skupinu postmodernista. Na njih nije utjecala *Bijela knjiga* jer su u doba njezine objave (1984.) živjeli u demokratskim društvima i na njih se nije moglo djelovati represijom i zastrašivanjem. Čine se da se baš zbog toga emigrantski pjesnici ne služe alegorijom i ne pišu o izmaštanim svjetovima.

Vrlo je zanimljivo danas pratiti emigrantsku književnost, osobito u bivšim europskim socijalističkim zemljama. Hrvatski pjesnici, članovi HIL-a, objavljuju na standardnom hrvatskom jeziku i na svojim mjesnim idiomima. Neki stalno borave u zemljama primateljicama, a neki su se vratili u domovinu ili povremeno u njoj borave. Istina, ni njihova poezija ne prati domovinska književna kretanja pa valja zaključiti kako su izgradili vlastiti model književnoga stvaranja. Smatramo da je kultura sve ono što nije natura, ona je društveno naslijeđe neke skupine, njezinom se pomoću u istom društvu dijeli zajedništvo, osobito načini razmišljanja i kulturne tvorbe. Stoga se i kulturni identitet gradi na osjećaju pripadnosti određenoj skupini s kojom dijele zajedničko, u ovom slučaju hrvatsku izvandomovinsku pripadnost, nacionalnost i jezik.

Žanrovsko ustrojstvo djela HIL-a rezultat je zamisli tijekom prvoga okupljanja, koja se provodi dosljedno, bez obzira što bi se mogla pojaviti i osoba koja piše neke druge tekstne vrste. Vodstvo Udruge ne vodi računa o domovinskim književnim kretanjima, a ni onima u zemljama primateljicama, ostali su vjerni svojim književnim navikama, odnosno slici hrvatskoga jezika kojega pretaču u stihove. Stoga bi se proučavatelj mogao osloniti na idejnu analizu, koja se može pretpostaviti estetičkoj i formalnoj strani lirskoga djela. Raščlambom motiva ovih zbirka gradi se uvid u godine emigrantskoga

života pjesnika, od onih u kojima prevladavaju stihovi izgubljenih nada, slomljenih vjervovanja i spoznaje da je čovjekov poraz napuštanje domovine i građanja tuđih društava. Lirski se talent toči u tugama i čežnji za zavičajem, jezikom koji se rabi u intimnim mislima. To nije buntovna lirika, barem ne u većemu dijelu, već poezija osobnih slika na domovinu koja je sada (politički) bliska zemljama primateljicama i nadohvat ruke i povratka.

2. Upitnik

Tijekom proljeća 2019. članovi HIL-a elektroničkom su poštom odgovorili na upitnik. Upitnik nije imao svrhu prikupljati statističke podatke o osobama, njihovoj stručnoj spremi, zemljama primateljicama i uvjetima života u domovini i izvan nje. Upitnikom su zatraženi stavovi o poslu kojim se bave izvan domovine i motivima za sudjelovanje u radu pjesničke udruge. Pitanja u Upitniku:

- 1) U kojoj zemlji, izvan domovine, živite?
- 2) Kojim ste se poslom bavili ili se još uvijek bavite?
- 3) Smatrate li da ste u inozemstvu napredovali u struci?
- 4) Ukratko opišite svoje motive za sudjelovanje u radu udruge Hrvatska izvandomovinska lirika.
- 5) Biste li voljeli da se o djelatnosti udruge HIL više piše u medijima u domovini?
- 6) Ako želite nešto dodati, napišite.

Uvidom u odgovore može se zaključiti da su članovi HIL-a maturirali ili diplomirali u domovini i da se u zemlji primateljici bave poslom za koji su se školovali u domovini. Svi odgovori na 3. pitanje su pozitivni pa se zaključuje da su svojim profesionalnim statusom zadovoljni i da su napredovali u struci. Motivi za sudjelovanje u radu pjesničke udruge HIL su sljedeći: promicanje živog hrvatskoga jezika u hrvatskomu iseljeništvu (najveći broj odgovora); o iseljeništvu mogu vjerodostojno govoriti iseljenici jer mogu govoriti i pisati iz osobnih pogleda i životnih kutaka.

3. Zbirke HIL-a

Hrvatska izvandomovinska lirika objavila je ove zbirke: *Šestero putnika* (New York, 2000.; recenzent: Mate Maras), *Pisma mojoj Hrvatskoj* (New York, 2000., recenzent: Vinko Grubišić), *Ka domu svom* (New York, 2003.; recenzentica: Ivanka Kuzmanović), *Životne staze i sjećanja* (New York, 2005.; recenzent: Ivo Šoljan), *Riječi moja, lanterno života* (New York, 2006.; recenzent: Anton Šuljić), *Da uzognemo očuvati jezik pradjedova* (New York, 2007.; recenzent: Igor Zidić), *S ove strane mosta* (New York, 2008.; recenzent: Stjepan Šešelj), *Utkani u naše korijene* (New York, 2009.; re-

centent: Đuro Vidmarović), *Pjesmotvori iz daleka* (New York, 2010.; recenent: Jakša Fiamengo), *Druga strana mosta* (New York, 2011.; recenent: Tomislav Marijan Bilosnić), *Po utrtim putovima* (New York, 2012.; recenent: Vladimir Bubrin), *U potrazi za izgubljenim obzorima* (Split, 2013.; recenent: ?), *Na pragu doma* (Split, 2014.; recenentica: Frančeska Liebmanna), *Obelisk slobodne Hrvatske* (Split, 2015.; recenent: Srećko Listeš), *U New Yorku, kolijevki HIL-a* (Split, 2016.; recenent: Milan Bošnjak).

Zajednice emigranata u zemljama primateljicama izdvajaju se svojim jezikom i kulturnim naslijeđem iz poretka u kojemu su se našle jer im nedostaje jasna dijakronija i sinkronija, koju su ostavili u domovini. Ljudi su sučeljeni s mogućnostima povezivanja, ali bez prostornoga kontinuiteta. Vremenski i prostorni diskontinuitet, stoga je, bio važan sve do prije nekoliko godina jer je uzajamna ovisnost domovine, zemlje primateljice i čovjeka koji je napustio domovinu snažna, ali ne toliko da se ne izgrađuje i usađuje položaj drugosti. Hrvati su stoljećima živjeli bez svoje samostalne države, ali su održavali vlastiti identitet i samospoznaju, prije svega tiskanjem knjiga na svojem jeziku i pismu, među prvima preveli Bibliju na svoj jezik, sastavili prve gramatike i rječnike, tiskali prije više od dvije stotina godina časopis na materinskom jeziku.

Sve što je dosad rečeno odnosi se i na američko-europsku udругu Hrvatska izvandomovinska/iseljenička lirika. To primjećuje i Vinko Grubišić u predgovoru druge zbirke gdje kaže kako su „pjesnici s dvjema domovinama uvijek nekako na mostu s kojega se najbolje vide brzaci života što promiču ispod njega.“ [Vinko Grubišić, *Predgovor*; u *Pisma mojoj Hrvatskoj*, New York, 2000., str. 13.]

U dosadašnjim su zbirkama HIL-a objavljivali pjesnici različitih naraštaja. Po godinama rođenja, mnogi bi od njih mogli biti hrvatski *kvorumaši* ili bismo ih mogli svrstati u veliku heterogenu skupinu postmodernista. Na njih nije utjecala *Bijela knjiga* jer su u doba njezine objave (1984.) živjeli u demokratskim društvima i na njih se nije moglo djelovati represijom i zastrašivanjem. Čine se da se baš zbog toga emigrantski pjesnici ne služe alegorijom i ne pišu o izmaštanim svjetovima.

Vrlo je zanimljivo danas pratiti emigrantsku književnost, osobito u bivšim europskim socijalističkim zemljama. Hrvatski pjesnici, članovi HIL-a, objavljuju na standardnom hrvatskom jeziku i na svojim mjesnim idiomima. Neki stalno borave u zemljama primateljicama, a neki su se vratili u domovinu ili povremeno u njoj borave. Istina, ni njihova poezija ne prati domovinska književna kretanja pa valja zaključiti kako su izgradili vlastiti model književnoga stvaranja. Najvažniji organizator i urednik hrvatske emigracije Vinko Nikolić u emigrantskoj se Hrvatskoj reviji pitao o vrijednosti književnih djela koje je objavljivao tijekom četrdesetogodišnje kulturno-političke borbe i nade u povratak u domovinu.² Nikolić je vjerovao da se i piščeve životne okolnosti i prilike zrcale u književnim djelima. Samovrjednovanjem se može, međutim, lako pogriješiti zbog poteškoća i nemogućnosti uvida u cjelokupnost domovinskog i emigrant-

² Usp. Nikolić, Vinko, Hrvatsko emigrantsko pjesništvo 1945 – 1955., HR, 4./1960., str. 442. – 457.

skog pjesništva. Vinko Grubišić ocjenjuje da pisac u emigraciji ne mijenja tematiku pa ni stil, ali mijenja bit svojega pisanja jer se nove zrelosti očituju u njegovu djelu.³ Nikolićevi suradnici, prethodnici skupine HIL-a, pisali su o emigrantskoj lirici i njezinoj recepciji. Dušan Žanko⁴ smatra da je domoljubna tematika jedan od kontinuiteta hrvatske književnosti i zalaže se za pristup pisanju koji bi trebao otkloniti dvije opasnosti: diletantizam i esteticizam. Diletantizam, vjeruje, ruši jedinstvo temelja i forme materijalizirajući temelj, a esteticizam ga uništava formalizirajući formu. Pavao Tijan⁵ ocjenjuje kako sami emigrantski pjesnici ne cijene svoju poeziju pa navodi da na svečanim akademijama, prigodom različitih okupljanja i proslava, recitiraju poznate pjesme domovinskih pjesnika, dok se pjesme emigrantskih pjesnika uglavnom prešućuju. Rajmund Kupareo⁶ je jedan od rijetkih koji je disonantnim tonovima ocijenio emigrantsku književnu produkciju. Za njega je književnost u hrvatskoj emigraciji uglavnom slaba. On smatra da je mali broj djela koje hrvatska emigrantska književnost može prikazati strancima kao dokaz svoje stvaralačke moći pa ta djela naziva dokumentima težnja i borbe u kojima se pokazuje kako se živi i trpi za određeni ideal.

U predgovoru zbirke HIL-a iz godine 2000. Mate Maras ističe da je „čovjek (...) prema takvim pjesmama skeptičan, pomalo sumnja u cijeli taj posao, i pita što mu još treba čitati o tuđim nevoljama“.⁷ Za Vinka Grubišića „pjesnici s dvjema domovinama uvijek (su) nekako na mostu s kojega se najbolje vide brzaci života što promiču ispod njega.“⁸

(Ne)stabilnost je narušena i novim modusima komunikacije. Znanost o književnosti pozabavila se stabilnim emigrantima; i u zemlji podrijetla i u zemljama primateljicama izgrađena je sinkronija i dijakronija pa su se i emigranti sučelili s mogućnostima sučeljavanja s kulturnim i književnim trendovima prihvaćajući sve oblike povezivanja kao prednost za vlastito književno djelovanje. Vremenski i prostorni diskontinuitet utjecao je sve do postmodernizma na hrvatsku emigrantsku književnost, ali u okolnostima globalnoga sela prostorni je diskontinuitet počeo nezaustavljivo nestajati i na početku 21. st. se više ne može govoriti o stabilnim i nestabilnim emigrantskim skupinama. Pjesnici HIL-a objavljuju zajedničke i samostalne zbirke, a neki se služe i društvenim mrežama na kojima objavljuju svoje pjesme.

U emigrantskomu književnom korpusu do osnutka Republike Hrvatske književnu je produkciju isprva određivala poruka jer je emigrantski znak bio ekstremno shematičan: odnosom prema domovini i njezinu političkomu ozračju. Žanrovsku je

³ Usp., Grubišić, Vinko, *Hrvatska...*, str. 37.

⁴ Žanko, Dušan, *Još o tajni domovinske poezije*, HR, 2./1980., str. 218. – 229.

⁵ Tijan, Pavao, *Antun Bonifačić – pjesnik vječne Hrvatske*, HR, 3./1980., str. 423. – 435.

⁶ Kupareo, Rajmund, *Hrvatska umjetnička proza u izbjeglištvu*, HR, 4./1960., str. 458. – 468.

⁷ Maras, Mate, *Predgovor* (u *Šestero...*), str. 7.

⁸ Grubišić, Vinko, *Predgovor* (u *Pisma...*), str. 13.

strukturu određivao, dakle, semantički aspekt pa su lirska poezija i memoarska proza prevladavajući književni žanrovi. Hrvatski su politički emigranti u svoju službu stavili književna djela oslonjena na povijesni i nacionalni kontekst. O tomu i Jauss kaže: „Historijska se implikacija pokazuje u tome što se razumijevanje prvih čitatelja može nastavljati i obogaćivati u lancu recepcija od generacije do generacije, dakle odlučuje i o povijesnom značenju djela i pokazuje njegov estetski položaj.“⁹

Emigrantski su se književnici, nakon svibnja 1945., rasuli po svijetu strahujući za život. Živjeli su na svim kontinentima nastojeći ubrzano izgraditi snažnu vjeru u povratak. Tomu su se ispriječili njihova uzajamna nesloga i domovinske prilike gdje je jednu diktaturu zamijenila druga, još pogubnija jer je bila dugotrajnija i imala i političku i financijsku potporu Zapada. Emigranti su izdaleka mogli promatrati kako komunistička vlast vrijeđa hrvatsku kulturu i identitet ponižavanjem Tina Ujevića, Dobriše Cesarića i drugih, kako mladi pisci ne mogu stasati jer im cenzura pregledava svaki redak, a vlastiti jezik moraju nazivati tuđim imenom.

Prijezir prema umjetničkomu stvaranju izražavan je naporima i zahtjevima ideologije da joj se umjetnost prilagodi i prikloni. U emigraciji je život sveden na opstanak, u mnogim su slučajevima hrvatski intelektualci radili manualne poslove da bi preživjeli. Pisci u domovini su znali, ogriješe li se o komunističku ideologiju, da će završiti u zatvoru ili u ponižavajućoj službi. Takvo je stanje Slobodan Prosperov Novak nazvao „luđačkom košuljom komunizma“.¹⁰ Međutim, mnogi su partizanski književnici intelektualci izgubili zavičaj, a s njim i arhetipsku slobodu. Najprije su modernisti, za njima nešto mlađi krugovaši pa još mlađi razlogovci utrlj putove zgnusnutomu izrazu, anti-promidžbi ideologije skrivene u zakučastomu jeziku „dijeleći ga sa Srbima kao zdjelu bravetine u sočivici.“¹¹ Inzistiranje na hrvatskoj drugoj modernoj u književnosti nakon Drugoga svjetskoga rata izaziva nedoumice jer su takve kvalifikacije put prema skrivanju istine o društvenim procesima. Naime, moderna se, prije svega, odlikuje silnim zamahom društvenih, kulturnih i gospodarskih promjena. U svojoj se eurocentričnosti ne može ograničiti na drugu polovicu devetnaestoga i početak dvadesetoga stoljeća, već seže duboko u prošlost, najmanje do šesnaestoga stoljeća, kada su jedna za drugom zaredale kulturne, političke i znanstvene evolucije i procesi. Poslije Drugoga svjetskoga rata svjetske su se civilizacije rascijepile i razdvojile po svim šavovima. U to je doba silina politike i razvoj tehnologije otvorilo prostor globalizaciji, ali su veliki prostori ostali iza *željezne zavjese* koja je krila političke progone, strah i diktaturu. Licemjerna je politika smatrala Jugoslaviju zemljom *socijalizma po mjeri čovjeka*, ali je njezino društveno uređenje bilo diktatura komunističke elite, većim dijelom polupismene, koja

⁹ Jauss, Hans Robert, *Estetika recepcije* (u: Beker, *Suvremene...*), str. 283.

¹⁰ Novak, Slobodan Prosperov, *Povijest hrvatske književnosti, sv. III., Sjećanje na dobro i zlo*, str. 51.

¹¹ Ivan Slamnig, *Hrvatski pjesnici* (u: Slamnig, Ivan, *Sabrane pjesme*, Zagreb, 1990., str. 223.)

je nastojala ograničiti i kanalizirati dodire sa svijetom, bez obzira na stalne težnje znatnosti, stručne javnosti i umjetnika da se ostvari trajna komunikacija s ljudima u drugim zemljama, prije svega zapadnim. Stoga je teško ustvrditi obrasce po kojima bismo modernu u Hrvatskoj opisali kao društveni fenomen ili pokret. Književnici su se najprije odali poeziji i simbolima ne bi li dovoljno uspješno sakrili poruku od komunističkih vlasti. Ono što modernu na svim meridijanima čini jednakom gospodarski je razvoj i stalna žudnja za materijalnim dobrima. Stoga možemo, barem uvjetno, modernu opisati kao doba gospodarskoga rasta i izgradnje društava u materijalnomu smislu, a njezinu nasljednicu, postmodernu, kao doba u kojemu se nastoji na razvijanju skladnijih i humanijih ljudskih odnosa. Materijalno, društvo je dobilo sve što treba i gotovo sve što želi pa se osvrnulo na čovjeka i posvetilo mu veći dio svoje stvaralačke energije. Članovi udruge HIL-a domovinu su napustili zbog različitih razloga: političkih jer se nisu slagali s državnim uređenjem u kojemu su živjeli, stručnih jer su izvan domovine mogli bolje napredovati, gospodarskih jer su izvan domovine mogli živjeti u boljim materijalnim uvjetima. U svakom slučaju, svi se ti razlozi svode na jedan zajednički: neslaganje s političkim stanjem u domovini. Tako je i ova skupina hrvatskih emigranata, bez obzira na stabilnost ili nestabilnost emigrantskoga statusa, u trajnom stanju neslaganja s domovinskim politikama.

U zbirkama HIL-a objavljivali su pjesnici različitih naraštaja, od najstarijih Anke Barmaz (rođ. 1917.), nešto mlađih Jerka Malinara (rođ. 1932.), Ante Antunovića Šušnjara (rođ. 1933.), Bozhe Deranje (rođ. 1935.), Marijana Karabina i Malkice Dugeč (rođ. 1936.) do Ivane Pavlik-Bickham (rođ. 1981.). Najviše bi pjesnika po rođenju, ne i književnim stremljenjima, moglo pripadati hrvatskim kvorumamašima ili velikoj, a poetološki heterogenoj skupini postmodernista. Na emigrantske pjesnike Bijela knjiga¹² nije utjecala jer su u svojoj biti ideologijski suprotstavljeni diktaturi i režimu u domovini. Stoga se ne služe alegorijskim diskursom i ne pišu o izmaštanim fantastičnim svjetovima.¹³

Na temelju analize zajedničkih pjesničkih zbirka, ne mogu se objavljivati precizni rezultati jer bi valjalo pročitati sve što su pjesnici objavili u drugim zbirkama, moguće i u časopisima ili u svojim autorskim knjigama. Analizom važnijih tema u pojedinačnim objavljenim ciklusima, može se zaključiti o onim pjesmama koje su objavljene u zbirkama HIL-a. Izbore pjesama nisu obavljali urednici, već su to uradili pjesnici predstavljajući pjesme po vlastitomu izboru:

¹² Zbog boje korica je nazvana Bijela knjiga, a sastavio ju je Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske pod vodstvom Stipe Šuvara. Izvoran je naziv „O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke“. Bijela knjiga objavljena je godine 1984. u doba kad su sve glasnjivi zahtjevi za demokratizacijom društva pa su sastavljači ovoga dokumenta nastojali utjecati represijom i zastrašivanjem, u čemu su desetljećima bili vrlo uspješni.

¹³ Primjerice, u domovini su vrijedna djela objavili fantastičari: Pavao Pavličić, Dubravko Jelačić Bužimski, Veljko Barbieri i dr.

1. pjesme o zavičaju, obitelji, nostalgiji, sjećanjima, izmještenosti, obitelji, povratku u domovini, gubitcima i čežnji, domoljubne pjesme

Marijan Karabin, Kata Raštigorac Šamonik, Mate Tafra, Marija Dubravac, Željko Erceg, Darinka Smintich Herceg, Malkica Dugeč, Marija Samardžić Fumić, Marija Franičević Jeličić, Anto Ivešić, Josipa Klostranec, Nasja Bošković Meyer, Ivan Puhalo, Antonio Sammartino, Loreta Muškardin, Mladen Vidaić, Silvana Brković-Krculić, Neala Borovina, Anđelko Galić, Ante Karlić Rava, Mario Višković, Jadranka Boljunčić, Viviana Knapić, Radoslav Koštan, Ivan Dobra, Vera Valčić Belić, Josip Bogović, Davor Božin, Dinko Zovko, Anka Barmaz, Bozho Deranja, Ante Prlić, Mario Višković, Anastazija Romić, Franjo Brkić, Gabriela Brajevich, Ivan Šamija, Vjekoslav Franetović, Darija Škunca Klanac, Ivanka Madunić Kuzmanović, Jerko Matić, Anica Zdunić, Ana Ganza, Suzana Tkalčić, Petar Franjo Bašić, Anton Kikaš, Toma Periša, Ana Petrović, Krešo Čizmić, Ante Jurić, Jelena Radočaj, Željka Marija Čorak, Stevo Leskarac, Željko Maračić, Ante Antunović Šušnjar, Mirjana Matković Tomić, Jerko Malinar, Nada Pupačić, Marko Matičević

2. duhovne i religiozne pjesme, misaone i pjesme o čovjekoljublju

Ivan Župa, Anđelko Kruzičević, Loredana Kun, Dorothea Zeichmann, Loreta Muškardin, Neala Borovina, Anđelko Galić, Josip Bogović, Ivo Šoljan, Melkior Mašina, Zlata Ivezić, Ana Šoretić, Ivan Puhalo, Branka Grakalić, Ante Jurić, Ana Ganza, Suzana Tkalčić, Marko Matičević

3. pjesme o filozofijskim razmišljanjima, besmislu, egzistencijalna lirika

Marija Franičević Jeličić, Nada Pomper Gulija, Ivan Župa, Loredana Kun, Francesca Vidić Liebmann, Berislav Breljak, Dorothea Zeichmann, Branka Grakalić, Zoran Sova, Ivo Šoljan, Ivana Pavlik-Bickham, Branimir Brebrić, Blaženka Kos, Đuro Palaić, Katarina Pejaković, Nadica La Rosa, Anastazija Romić, Ljerka Totch Naumova; Stevo Leskarac

4. hermetične pjesme

Marija Franičević Jeličić, Loredana Kun, Božena Marčelić

5. pjesme napisane po uzoru na usmenu narodnu i/ili pučku poeziju

Kata Raštigorac Šamonik, Ivan Gerić, Franjo Brkić, Ivan Šamija, Milan Braovac, Marija Matijašević, Anica Zdunić, Ante Karlić Rava, Ana Petrović, Krešo Čizmić

6. društveni komentari

Marijan Karabin, Berislav Breljak, Ivan Puhalo, Ivan Gerić, Ivan pl. Jelačić-Kajbuš

7. postmoderna poezija, slojevita

Loredana Kun, Božena Marčelić, Branka Grakalić, Anton Perich, Dragica Rajčić, Ivana Bačić-Serdarević, Ivanka Sabolić Rukavina, Mario Kalfić.

Najbrojnija je skupina pjesnika koji objavljuju svoje izbore pjesama o zavičaju, domovini, gubitcima i sjećanjima na drage osobe. Sve su te pjesme oslonjene na zajednički motiv povratka. Pjesnik starijega naraštaja Marijan Karabin (rođ. 1936.) piše o hrvatskomu egzodusu izražavajući iskustva emigrantskoga pjesnika i različitim pobudama da se napusti domovina: *Bilo ih je bitnih // a i onih sitnih; // od gole nevolje // do slobodne volje*. Pripadajući naraštaju koji je doživio socijalističko otvaranje strogo nadziranih granica gatarbajterima, Karabin progovara o boli kad se izgubi i volja i smisao povratka:

*Domovino,
zar ne znaš da boli
što naš se izlet
u egzodus pretvori;
i zar ne znaš kako pati
onaj kom povratak
smisao izgubi?*

*Ostadosmo!
Bez volje i namjere
baš kad za povratak
najljepše sazrjesmo.*

*Jer ti nisi spremna bila,
ptico mila,
polomljenih krila!*

Karabin ukazuje i žali za gubitkom dijela nacionalnoga identiteta (*Grehota*) jer Hrvati zaboravljaju svoj jezik pa poziva sunarodnjake da ne veličaju sve strano i da uče svoju djecu hrvatskomu jeziku. Štoosova kritika odnarođivanja ponavlja se nakon sto pedeset godina u Karabinovim stihovima.

Jedan od starijih iseljenika i jedan od utemeljitelja HIL-a, Ante Prlić (emigrirao 1957.) piše poeziju čija se tematika u potpunosti oslanja na domovinu i rodni zavičaj. Kako piše Branimir Romac, Ante Prlić ne staje pjevati o Hrvatskoj, Hrvatima, hrvatskomu jeziku i rodnoj grudi, obitelji i svemu što je ostavio iza sebe, a što ga neprestano doziva natrag.¹⁴

Melkior Mašina (rođ. 1941.) svoje izabrane pjesme posvetio je kršćanskomu nadahnuću kao trajnoj vrijednosti na tragu slavni prethodnika Nikole Šopa (u domovini),

¹⁴ Romac, Branimir, Ante Prlić. *Uvodnik*. Rukopis, 2019.

Antuna Bonifačića i Rajmunda Kuparea (u emigraciji). Mašina se, u formalnomu smislu, ne libi rabiti stihove i strofe različitih poetičkih škola; u njegovoj ćemo lirici naći slobodni stih, ali i besjedovni stih po uzoru na biblijski, zatim čvrste strukture uokvirene u četverostih s križnim rimama. Po svojoj temeljnoj definiciji duhovne i religiozne pjesme izražavaju vjerski osjećaj, a vjerska su nadahnuća važan tematski lirski kompleks u emigraciji. Nalazeći se u svijetu posvećenosti Bogu, ova se lirika usko vezuje uz vjeru u vječnost, važnost nematerijalnog pred materijalnim i ovozemaljskim, moral kao označitelj i temeljno načelo za razvijanje uzajamnih ljudskih odnosa.

U pjesmama će progovoriti o tajnama srca i kršćanskoj ljubavi u domovini (*Tajna Božićne noći, Sretan Božić i vesela Nova godina*) i u emigraciji (*Misterij u hrvatskoj crkvi u Gary, Indiana*). U marijanskoj lirici Mašina se ne fokusira samo na Gospu, već širi značenje na svoju majku, Crkvu okrijepe i na domovinu. Za njega je majka „kao i Matoševa Gospa Marija - još i Majka Hrvatska s dušom punom rana, suza i ljubavi“¹⁵:

*To nježno srce moje majke
što leprša kraj mog srca u samoći,
Dragocjeno je kao zlato i bajke,
I šapuće mi uspavanku u noći.*

*„Tajna života je u ljubavi Boga,
Sakriveni Ona pronalazi ključ,
Cijeli nam svijet je pismo Onoga
Koji u tami noći donosi luč.“*

Nada Pomper Gulija sudjelovala je u dvjema zbirkama HIL-a. U prvoj iz god. 2016. ključni su motivi umjetnost i ljubav, hrvatski jezik i domovina, a pjeva i o temama ljubavi prema bliskom osobama i trajnoj posvećenosti očuvanju svojega identiteta, postojanoj ljubavi prema zemlji koja se ne smije zaboraviti niti staviti negdje po strani. Pjesnikinja razvija u svojim pjesmama filozofijska pitanja oslanjajući se na egzistencijalnu tjeskobu, pitanja čovjeka, svojih najmilijih, slobode i, u prvom redu, samoostvarenja. U drugomu je izboru (2019.) pjesnikinja odabrala drukčiji ciklus pjesama. Ciklus je zaokružen uvodnom pjesmom *Samo pjesniku je dano* kojim ne zagovara retoričku pjesničku slobodu, nego slobodu kao jastvo i sebedarje, duhovnu veličinu kojom se postiže potpunost, cjelovitost. Svoje duhovne poruke sintetizira, gotovo hermetično, dakako tako da su odnosi dobra i zla stalno preispitujuća, a stihovi se, dakako, postavljaju na stranu humanizma i kristolikoga pogleda na svijet i čovjeka. Teško je zamisliti čovjeka koji ne postavlja ovo pitanje:

*Zašto si Bože, izabrao kušnju?
I kad nas opominješ na Jad svijeta*

¹⁵ Zidić, Igor, *Melkior Mašina* (u: Da...), str. 106.

ne znajući odgovor, ali prihvaćajući da je ono što mu je nepoznato tajna koju nastoji otkriti vlastitim postignućima, htijenjima, potrebama i željama. Misli *sanjaju svjetlo i nose snove*.

Značajan je i broj pjesnika koji pišu ritmom usmene narodne poezije, nerijetko i narodnim desetercem. Anica Strbad-Adrič pjesnikinja je slobodnoga stiha. S narodnom književnošću koketira uporabom leksikaliziranih metafora. Ona pjeva o svojim sjećanjima, životni smisao vodi u prijateljstvu, sreći i obiteljskomu skladu. Jedno od ključnih mjesta u njezinoj je poeziji zavičaj, ravna Slavonija.

*Doći ću jednom
kao prolaznik,
pokisla od ljubavi,
uprljana od tuge
bez obzirnog vremena.*

Modeli formulativnih izraza prevladavaju u ovoj poeziji (tomu je podređena i kompozicija) od stalnih epiteta pa do cijelih pjesama kao ustrojstava i tako čine transmisijsku tradicionalnih oblika; formule pjesnikinji omogućuju stabilnost i recepciju čitatelja istodobno tražeći od nje kreativnost u tematskomu okviru. Anica Strbad-Adrič stilizira svoje pjesme tako da im nastoji oduzeti od retoričnosti (*širom otvori srce, mjesec probija tamu, vidim te u svjetlosti sunca* itd.) uporabom stilskih-izražajnih sredstava, prije svega epiteta i usporedbe. Pjesnikinja oslikava idealizirano ljudsko biće; to je ono koje je strpljivo, voli i pomaže druge ljude (obitelj, susjede, prijatelje...):

*Ljepota u starosti nestane,
ljubav i dobrotu
u srcu nikada se ne izgube.*

Posrijedi je prihvaćanje nekih izraza iz usmenoga pjesništva i stilskih postupaka pa i opisa idealne unutarnje ljudske ljepote. Govoreći o rodnoj Slavoniji, Anica Strbad-Adrič ne pjeva o običajima (spominje ih, ali joj nisu temeljni motivi), radovima, ljudskim postignućima, već o čovjeku i njegovu odnosu prema drugim ljudima. Njezin je Slavonac marljiv, vrijedan, ali odlazi jer ne može opstati bez obzira koliko se trudio na svojoj zemlji (*Ravnica*), s ognjišta ga tjeraju, čitatelju nepoznate, *prazne glave*. Ona je željela uvijek dobro i tako brazdala svojim životom (*Sjeme želja*), poziva druge ljude na ostanak u zavičaju (*Što to bi*) kako se ne bi ostvarile nakane onih koji ne shvaćaju veličinu Slavonije i ljubav njezinih ljudi naspram njoj. U pjesnikinjino poimanju svijet je zauvijek ustrojen prema istinama koje pripadaju zamišljenom redu i trebao bi se održavati bez obzira na smjene naraštaja. S druge, pak, strane, svjesna je neizbježnosti promjena, prolaznosti, vrlina i poruka ljudskih pa poručuje kako je čovjeku utjeha i ono što mora obraniti – obitelj (*Živim i volim*).

Uzor u narodnoj poeziji nalazi i Željko Marinčić. Tematski mu je raspon širok – od ljubavnih, do doskočica i kavanskih pjesama do stihova kojima evocira proživljeno.

U kratkom potpuriju Marinčićevih ljubavnih pjesama najglasnije tuži ostavljenost i nedoživljenost ljubavi. U pjesmi *Ostavi me* njegova draga odlazi drugomu koji je ne voli i ne želi, a njemu bi bilo dostatno vidjeti ju. Ostavljeni veseljak iz pjesme *Pukla veza* ljubavi pretpostavlja tradicijsku pjesmu uz šargiju i kavansko druženje, ali draga *ode zbog prokletih para* u sigurniju budućnost s drugim. Našemu pjevaču ostaje šargija da s njom razbija tugu. Pjesmom *Žena*, spjevanoj tradicionalnim narodnim osmercem, Marinčić najdublje progovara o odnosima između muškarca i žene. Govoreći o njezinu tijelu, pokušava odgovoriti na pitanje iz prva dva stiha: *Zašto ženu stvorio si Bože // dal' se bez nje živjet može*. Pjesnik je prikazao posebnost žene pitajući je li Božja nakana da muškarci uče, rastu i razvijaju se tijekom odnosa sa ženama. Dakako, šaljive kavanske upadice samo ukazuju na žensku snagu prikazujući naizgled nespojive sile koje se nadopunjuju. Dvojnost, osobitost nekih izvaneuropskih filozofija, simbolizira dvojnosti u prirodi: svjetlo i tamu, zrelo i nezrelo, toplo i hladno, muško i žensko itd. Muško i žensko načelo su stvaralačka načela kojima stvaramo i u sebi, ali i pomoću sila koje su izvan nas. Često nesvjesno djelujemo prihvaćajući dvojnosti kao nešto što je izvan ljudske moći spoznaje. Zato u završnim stihovima Marinčić zahvaljuje transcendentnom biću, Bogu, na ženi i moli ga da ju čuva.

Posebno mjesto u ovomu opusu imaju pjesme o majci. *Udovica* pjeva o teškom životu udovice koja je životom kročila radeći više i napornije od težaka, hraneći i boreći se za maloljetnu djecu. Željko nije ni upamtio očevu sliku, samo majčinu skrb, ljubav i hrabrost da se opstane. Majka nije sebi tražila drugoga muža, pomoć u izdržavanju i odgoju djece, već ih je *šestoro odgojila* i umrla kad su joj djeca stasala i mogla joj pomoći da odahne. Majka je naučila Željka kako poškopiti njive i žitnice ne bi li urod bio barem prosječan i dovoljan da se preživi godina

Zanimljiva je i poezija Kate Raštigorac Šamonik, koja spada u skupinu što je objavila i samostalne knjige. Odrasla na području gdje je usmena književnost važna za naraštaje, Kata Raštigorac Šamonik izražava se narodnim lirskim petercima i šestercima, uz neizostavne osmerce i dvanaesterce. Duh usmene narodne književnosti nazočan je u njezinim pjesmama i u formalnomu i u sadržajnomu smislu. Skrbeći za obitelj i radeći na zahtjevnomu radnomu mjestu, Kata Raštigorac Šamonik promatra svijet rada, osluškuje svoju okolinu, razgovara s ljudima i zapažanja unosi u svoju poeziju. Njezina je lirika svijet tema o iseljeničkim željama i potrebama, kritički osvrt na trku za materijalnim, slike napuštene i raseljene Bosne i rada u stranomu svijetu.

Odlazeći u strane zemlje u potrazi za poslom, ljudi se nadaju boljem životu, a zaboravljaju na životni obiteljski sklad, ljubav i (samo)poštovanje. Trka za novcem (*Sve za pare*) urušava uzajamne odnose u obitelji, odrasli mijenjaju poslove, stalno rade i štede, a djeca vrijeme provode na cesti. Kako život prolazi brzo, s njim se gase i želje i potrebe – novac više nije potreban, ali ljubav je nedostupna i ugašena. Pjesmom *Lažna nada / tuđa zemlja* pjesnikinja naslovom sugerira motto vlastite poezije: tuđoj zemlji predala je svoju mladost, ljepotu i snagu očekujući od nje materijalnu sigurnost. Bol

za domovinom ne prestaje nakon spoznaje da je odlazak bio njezin izbor. Obično se uz materijalnu sigurnost, slobodu, obiteljski sklad, položaj u društvu vezuju pojmovi zadovoljstvo i sreća. Uz njih se ponekad može govoriti i o užitku, ali i zadovoljstvo i užitak su vezani za tjelesno, dok je kod Kate Rastigorac Samonik riječ o dubokom emocionalnom suprotstavljanju silama izvan nje same, koje ne izazivaju pozitivne emocije. Sreća ne traje kratko kao zadovoljstvo. Ona je trajno stanje i ovisi o situacijama i odnosima koji ljudi smatraju vrijednima, a za pjesnikinju to su obiteljski sklad, domovina, zavičaj, gubitak nostalgije za dragim ljudima i poznatim obzorima. Sreća je *tako mala*; uzrok joj je svjetonazor i način života. U sličnomu tonu nastavlja pjesmom *Mislila sam* kojom govori o opažanjima na koji način ljudi prolaze životom, utučeni, bez osjećaja za životni okoliš i ljepote oko sebe, u trci za dobrima, dominantnim životnim ciljevima.

Pjesmom *Soba sedam* pjesnikinja govori o njegovateljici u staračkomu domu i štićenicama koje *kosti bole* i nemaju *više snage*. One razgovaraju, pričaju o svojim životima i tako ispunjavaju dane radosnom uzajamnom komunikacijom. Njegovateljica se našali s njima i taj izravni kontakt stvara povjerenje, empatiju prema starijim osobama. Humanost je razvijanje govorne komunikacije među ljudima, što ih čini nasmijanima i zadovoljnijima.

Zavičaj u Bosni je važna tema Kate Rastigorac Samonik. O tim pjesmama redovito baladičnim tonom govori o svojoj majci *u starom odijelu*, čiju sliku viđa *kraj staroga bunara*. Žal zbog praznoga sela, odlaska ljudi i nestanka života prevladava nad osjećajem da u zavičaju još uvijek živi *hrvatsko selo*. Pjesnikinja iskreno tuži nad ostavljenom zemljom, ona lako i jednostavno govori o ljubavi bez optužbe. Pišući poeziju progovara o ljudskim strepnjama, radostima i mukama, bez potrebe za književnom slavom ili veličinom.

Kata Rastigorac Samonik je pjesnikinja koja ne gomila pjesničke slike. Grafički se ove pjesme mogu razlomiti na katrene, iako ona slaže stihove bez bjelina između njih. Ona se, prije svega, zanima za poruku utemeljenu na osobnim iskustvima ili razmišljanjima o viđenim pojavama i procesima, a leksik je svela na manji broj atributa, izbor svakodnevno rabljenih imenica i glagola. Njezine pjesme bude sjećanja na susrete, događaje, drage ljude i udaljeni zavičaj, one su posredovane kroz poetsku svijest o svijetu ljudi opterećenih „boljim“ životom, a udubljeni u tradicionalni način života, koji polako, ali nepovratno gube.

Pjesnici čija poezija uranja u filozofijska razmišljanja, bave se pitanjima suvremenoga svijeta, čovjeka i opstanka, dakako i emigrantskim temama povratka i domoljublja, mogu biti uvršteni u izbore suvremene hrvatske lirike. Većim dijelom pripadnici akademske zajednice, bave se i drugim društvenim djelatnostima. Ovoj bi se skupini hrvatskih pjesnika mogao posvetiti opširniji znanstveni rad i analiza, nego što je to moguće ovim radom pa bi svakako o tomu valjalo razmisliti u nekoj drugoj prigodi.

Čitanjem lirike Nade Pomper Gulije brzo se uočavaju najvažniji motivi: umjetnost, ljubav, jezik, zavičaj/domovina, kojima valja pripisati i one teme u kojima se s radošću

i ljubavlju sjeća svoje obitelji, rođaka, djetinjstva i uspomena. Domicil je pripadnost, a pjesnikinja ga doživljava i kao obvezu da ne zaboravi svoje podrijetlo, u svojem je kraju splela prvi vijenac od poljskoga cvijeća (*prvi ogenj si vužgala*) i zapamtila prvo erotsko iskustvo. *Civilizacijske tekovine* su potjerale našega čovjeka s grunta, odvojili ga od zemlje i smjestili ga u nebodere. Uskoro će zaboraviti i materinski idiom pa mu Nada Pomper precizno i s jasnom namjerom daje prvenstvo pred dogovornim standardom. U *Zagorskoj liri* poziva: *čkomi i slušaj* kako Zagorje diše glazbom, a pjesnikinja sve promatra s etičkoga stajališta gledanjem u umjetnost oko nas, prirodno stanje koje u čovjeka razvija samo dobro. Asfalt i betonski mostovi i u ovoj pjesmi prijetnja su prirodnoj energiji i moralnomu kodu koji nestaje u nepovrat. U pjesmi posvećenoj Dragutinu Tadijanoviću, *Se rožice z nami*, pjesme naziva *rožicama* koje opajaju kao i stvarne ruže svojim mirisima.

Nada Pomper razvija u svojim pjesmama filozofijska pitanja oslanjajući se na egzistencijalnu tjeskobu, pitanja čovjeka, svojih najmilijih, slobode i, u prvomu redu, samostvarenja. Za nju je čovjek osoba s imenom, postupcima, osobinama i zaslugama. U pjesmi *Na steze pred nami* kroz tamu sjećanja čuje glasove iz mladosti, ljudi koje traži među zvijezdama. Gdje su naši mrtvi? Jesu li se samoostvarili i što čovjek treba učiniti da bi završio među zvijezdama? Sjećanje je jedan od odgovora (*Zovem te, zovem*) jer je sjećanje na nečiju dobrotu (*svjetlo zmedi sien*) dragocjenost koju izvlači u trenucima egzistencijalne upitanosti znajući da male životne radosti i životne uspomene nisu mali i nevažni, nego ljudski životni pokretači:

*Zovem te, zovem,
a tebe nigdi nema
šaptom i pjesmom
glas se sebe vrne
kak svjetlo
zmedi sien.*

Slikarica, pijanistica i pjesnikinja Branka Grakalić piše standardnim hrvatskim jezikom, kajkavskim i čakavskim mjesnim govorom i zagrebačkim slengom svoje mladosti, *kak se nekad govorilo v Zagrebu*. Dok su pjesme na mjesnim idiomima tematski vezane za prostor (Medulin u Istri, Zagorje, Zagreb), pjesme na hrvatskomu standardu su širega zahvata, djelo su pjesnikinje koja ne privlači publiku *bašćinskim glasima*, duhovitim igrama riječi i sintaktičkim konstrukcijama. U ovim se pjesmama predstavlja umjetnica koja duboko promišlja i proživljava opći ekosustav opterećen biotehnolojskim onečovječenjima. Branka Grakalić je akvarelistica u poeziji, njezine su pjesme slikovne, pune komplementarnih boja, kojima, ipak, prevladavaju svijetle (bijela, žuta, mjesečina) i vjera kako je svijet mjesto koje valja poštivati i voljeti jer je ljubav *sve-mirska*:

*knjigu života zatvaram
 bez listova bez stranica
 jer sve je već odavno
 nestalo u svemiru
 u kojem je
 samo jedna moguća
 ljubav prava*

Prema filozofijskim i religijskim naucima i poeziju nazivamo hermetičnom ako je višeslojna, nejasna i višeznačna, često nedokučiva. Tajna je umjetnička zadanost, a hermetična je poezija i u hrvatskoj književnosti ostvarila značajna djela, prije svega emigrantskih pjesnika (sjetimo se Lucijana Kordića i Viktora Vide), pod utjecajem talijanskih hermetista, Giuseppea Ungarettija, Salvatore Quasimodea i Eugenija Montalea. Zatvorenost i simbolika obilježja su dijela pjesnika HIL-a, prije svih Marije Franičević Jeličić, Loredane Kun i Božene Marčelić.

Marija Franičević Jeličić, rođena čakavka, većim dijelom piše standardnim hrvatskim jezikom. To je još jedna zanimljivost ovih pjesnika jer se izvan domovine češće izražavaju standardnim jezikom, nego svojim mjesnim idiomom (tako i Marijan Karabin ili Nada Pomper Gulija pišu i standardnim hrvatskim jezikom i kajkavskim mjesnim idiomom svojega zavičaja). Marija Franičević Jeličić svoju je autopoetiku izgradila oko introspekcije stalno koketirajući s hermetizmom i čisteći jezik od suvišnih ukrasa, osobito gomilanja epiteta pa su njezine pjesme pročišćene, jasne i nenametljive, slobodnoga, dužega, stiha. Njezine pjesme u čitateljskoj svijesti ostavljaju tragove koji se utiskuju zbog poruka, a ne zbog formalnih razloga (izbora riječi, metaforike, vrste stihova i rima) slijedeći tako put Viktora Vide. Raščlambom pjesama može se zaključiti da je Marija Franičević Jeličić pjesnikinja hrvatskoga egzistencijalizma. Ona se zanosi zavičajem, prolaznošću, čovjekom i društvom, svojim unutarnjim svijetom i domovinom.

Recenzentica zbirke *U potrazi za izgubljenim obzorima* Helena Burić o pjesnikinji Loredani Kun zapaža: „Pjesničke slike ona donosi izvorno, (...), ali njihova simbolika i značenjsko polje su neizravni, zakučasti, gotovo filozofični“.¹⁶ Svojom se poezijom obrazovana kroatistica u emigraciji, Loredana Kun, obraća ljudima *nazbilj* čime pokazuje obrazovanost i neusiljenu spontanost po uzoru na slavnoga prethodnika dum Marina. Ni pjesnikinjino se srce *ne maškarava*, ona ne moralizira, ali se i ona bori protiv gluposti u svojem vremenu, a to se, prije svega, odnosi na ljude koji nisu spremni na žrtvu, pomoć drugima, ljubav i sućut. Pjesnikinjini su nazbilj ljudi predvodnici dobrog a i u Dubrovniku, *vječnoj inspiraciji i ljubavi*, Hrvatskoj i svijetu. Njezin je opus, predstavljen u ovoj zbirci, zaziv dobrote, pravde i spoznaje, uz Krista je sigurna i neranjiva, a spoznaja o *mythosu* ju uvjerava da ne može naći spas i kajanje jer su antička božan-

¹⁶ Burić, Helena, *Loredana Kun* (u: *U...*), str. 89.

stva slika naših grješnih života, planova i nauma. Kun vjeruje u pomoć drugim ljudima i to je temeljna misao njezina ciklusa:

*Vidim, osjećam i slutim
Život i neizmjeran teret što se nosi
I podnosi
Bez izlaza i kraja.
Svi mi imamo
U životu Iskariota.*

Ivana Bačić Serdarević naizgled se uklapa u opću sliku emigrantske poezije: žal zbog odiljanja i sjeta za korčulanskim i dubrovačkim stijenama moto su njezine lirike u prvomu čitanju. Uranjanjem u njezine pjesničke strukture pomnim čitanjem, otkriva se svijet suvremene pjesnikinje koja ne žali truda da cijeli svijet svede na komadić neba na Šipanu i čovjeku dodijeli srce kao ključ bivstvovanja i ljudskosti. Njezin je najvažniji simbol svjetionik, svjetlo koje pomaže sagledavanju, osvješćivanju putokaza. Ta se lanterna *nikada ne zaboravlja, i samo njegova svjetlost na kraju tunela znači povratak*. Svjetionici tijekom ljudske prošlosti označuju opasne hridi, obale, pomažu pomorcima i po boji svjetla s koje stijene dolazi signal. Kad je čovjek svjestan opasnosti i svojih stanja, tek tada može iščitavati putokaze i usmjeravati osjećaje i vlastita vladanja.

Sjećanje na djetinjstvo u Dubrovniku evocira pjesmom *Dvije grmuše*. Bačić Serdarević govori o dobu kada se nepromočivi šuškvanci bili *najveće dostignuće modnog dizajna*. Grmuša je mala ptičica selica, jedna od najboljih pjevica. Pjesnikinja i njezina mala prijateljica provodila su djetinjstvo u razgovoru o mnogim temama za odrasle, živeći u gradu kojim je vladala neimaština izazvana ideologijskim diktatima pa su i jeftini šuškvanci krijumčareni uz velike rizike. Kako su selile stvarne grmuše, tako su odselili i ljudi:

*Ali Ivana ne može zaboraviti kako bi se
Neda ljutila kada bi joj govorila za mnoge
predmete za kojim je žudjela: „Imam ja to
baš isto takvo na Šipanu!“*

Slikar, pjesnik i filmski redatelj Anton Perich predstavio se izborom svoje poezije u zajedničkoj zbirci *S ove strane mosta*. Stjepan Šešelj piše da su Pericheve pjesme „zapusi, kao kovitlaci vjetra što izvija se i raste i savija se, poput bure, široka, juga ili maestra“. ¹⁷ Ne mislimo da se ovakvim pjesničkim iskazima može nešto reći o poeziji jer je ona stvaralačko ostvarenje nadarene osobe, a ne slučajni fenomen nastao djelovanjem prirodnih sila. Kultura se može opisati kao čovjekovo ostvarenje prema onomu što je natura, priroda, ali kultura je proizvod ljudskoga uma, zamisli, htijenja i

¹⁷ Šešelj, Stjepan, *Anton Perich* (u: S...), str. 108.

sposobnosti. Stoga je kultura sve ono što nije natura, iako se one nužno isprepleću. Svoj je umjetnički potencijal Perich ostvarivao na različitim poljima. U prvoj pjesmi *Bio sam pjesnik* predstavlja svoj odnos prema svijetu oko sebe i potrebu da bude ispunjen i sretan. Čovjekov život se ne može definirati jednom ili dvjema potrebama, već je on veliki roj osjećaja, znanja, ostvarenja, nedoumica, učenja i zaboravljanja, ispunjenosti i traganja jer nije našao ispunjenje želja i znatiželja. Sve što ti se događa, kaže Perich, varljivo je, nestaje u zraku i tvoje su slave bile uzaludne:

*Slavio sam.
Slavio sam.
Jedna po jedna
Slave su se
Digle u zrak
Na krilima
I bez krila
I digle u zrak
Sa pticama
I sa molitvama.*

Pjesmom *Gdje je sredina mene* Perich definira čovjeka, ne ulazeći u aristotelovsku zamisao o logosu, riječi, jeziku i razumu. Za njega je ljudsko biće, on sam, mozaički sklop svjetlosti i membrana, ljubavi i zemlje, ravnoteže i sigurnosti, vanjskoga izgleda i unutrašnjosti. Čovjek je, kaže Perich, osoba cjelovitosti i ljepote. Njegovo je biće svojevrsna mandala, krug stabilnosti kako bi postao potpunim i višom cjelinom. Uz cjelovitost, kao da ne želi zaboraviti ni svoje kršćansko naslijeđe, Perich seže i za ljepotom, koja se po tominskoj estetici ne može ostvariti bez cjelovitosti (*integritas*).

Ljubav je božanstvo pohvala je čovjekovim dvjema stranama: na jednoj su rogovi, a na drugoj krila. Čovjek ljubavi gradi kule s mnogo balkona, ali često ne uspijeva jer se one pretvaraju u kule babilonske, nesklad između onoga što se hoće i onoga što se uspijeva. Ljudska je potreba ljubav; čovjek želi biti koristan, nezlonamjeran, pravedan i odan, nastoji biti i gospodar i sluga ljubavi, pokoravati joj se i biti joj nadređen. Kako uspjeti i tijekom života pokazivati perspektivu svih svojih strana i kako razumjeti perspektive drugih ljudi, njihove potrebe i brige, njihovu korist i nezlonamjernost? Može li se čovjek usredotočiti na svačije potrebe? Da, kad krila prevladaju nad rogovima, no ti trenutci nisu trajni, povremeni su i kratki. Dakako, ljubav je, kaže Perich, vodilja odgovornosti za postupke i odnose prema drugim ljudskim bićima. Smrtnost nas tjera da snažno i brzo mučimo i planine, a sklad i odgovornost, ljubav, nam izmiču sve dok nas slabost i smrt ne sjedine s Bogom:

*A čovjek je smrtan
Sve do onog dana
Kad mu se
Sila*

*Pretvori u slabost.
Kad mu se sila
Pretvori
U slabost
Onda kao ljubav
Bit će i čovjek
Božanstvo.*

Školovanje i kulturalni kontekst rezultiraju stavovima da su književna djela ostvaraji elitne manjine, koja, istina, može, a i ne mora, u svoj rad i promišljanje uključiti zahtjeve naroda, njegove težnje, baštinu, raspoloženje i osjećaje prema posve određenim pojavama. Istina je, međutim, da umjetnost nije podložna elitizmu i da je previše često u povijesti dokazala suprotno: nadarene su osobe stvorile najbolja umjetnička djela, zagonetno i tajnovito jezikom preoblikovavši svijest i svoje zamisli u književna djela. Ove ćemo skraćene prikaze dijela emigrantskih pjesnika završiti baš takvom nadarenom osobom, koja je uspjela hrvatskim jezikom pisati dobru poeziju (p)ostavljajući u njoj tragove zemlje primateljice.

Mario Kalfić (rođ. 1977.) u rodnomu je Kaknju živio do godine 1993. kada je morao napustiti dom i preseliti najprije u Vareš, pa u Stolac da bi godine 1999. emigrirao u Sjedinjene Američke Države, gdje je radio kao varilac. Kalfić je svojim životom i poezijom pokazao hrvatske emigrantske obrasce – naporan rad na teškim poslovima da bi se preživjelo u tuđini, shvaćanje da se vlastiti jezik i identitet moraju čuvati i na njemu stvarati novu vrijednost i poteškoće da se upozna publika s djelom i u domovini i u zemlji primateljici. Da živi u domovini, možda bi kritičari Kalfića približavali kvorumašima, dakako jer se radi o velikoj i heterogenoj skupini pjesnika koji su razvili autopoetike i ne slijede neku zajedničku nit. Sintaksom Kalfićeve pjesme u sebi kriju različite slojeve, heterogene su same po sebi i ustrojstvom i pjesničkim motivima. Kod Kalfića ćemo naći stihove usredotočene na osobne emocionalne procese, prognanost kao stanje trajne svijesti, ironiju i filozofijska pitanja o svijetu besmisla, nespokoja i opće nejednakosti:

*Gasim se kao veliki dimnjaci vaših i naših gradova,
što su zagađivali čist zrak
a mi obolijevali i nestajali jedan za drugim.
Stojimo u redu za smrt a nismo ni svjesni.
Sjetim se kad sam imao sjaj,
svjež upaljen plamen je nadaleko bacao zrake živosti...*

Đuro Vidmarović dobro primjećuje kako se „pjesnička riječ hrvatskog izvandomovinstva okreće novim predmetno-tematskim ishodištima, te da traži poetski kompromis, pa čak i nove vrijednosti u simbiozi s kulturnim stečevinama zemlje useljenja.“¹⁸

¹⁸ Vidmarović, Đuro, *Hrvatski blues* (u: Utkani... str. 49.)

Pjesnik Stevo Leskarac programskom pjesmom *Izazov radosti* obraća se čovjeku i svemiru u *nedosanjanom snu* da dosegne vrhove i ostari se među zvijezdama. Najgore tek dolazi, kad jutro *okrutno* prekine snove, ali pjesme kruže svemirskim prostorom i tim se kruženjem ostvaruje umjetnost, stvaralaštvo, dakako i umjetnost riječi. Danas ne čitamo često pjesme suvremenika spjevane u savršenomu versifikacijskomu redu. Stevo Leskarac je, međutim, savladao vezani stih i tradicionalnu versifikaciju pa ćemo među njegovim pjesmama lako uočiti deseterce i dvanaesterce, ali i duže, odmjerene, stihove koje naginju besjednovnosti uz stalnu rimu, najčešće u križnom rasporedu.

U Leskarčevu se ciklusu izmjenjuju pjesme o umjetnosti i stvaralaštvu, hrvatskomu jeziku i narodnim običajima, narodnoj baštini. U svima prevladava noć, tamne boje, tek mjesec se gdje gdje pojavi i grane zora s upitnicima. Pjesnik osamljenosti i pitanja kao da je stalno *nadomak buđenju* kako je i naslovio jednu od svojih pjesama. Zemljom caruju tišina i praznina, a čovjek se pita što će donijeti buđenje. Zemlja u Leskarčevoj poeziji postaje pustoš, ne može se oprijeti sunčevim zrakama i polako gubi svoj pokrov, plodnost i budućnost. U svojemu je poetskomu ekosustavu počeo gradnju svojih simbola mraka, zaostajanja i nestajanja, snova i snoviđenja s trajnim upitnicima o tomu što će biti dalje, što će donijeti sutra. Hoće li novi dan biti prilika za novi početak ili nastavak uranjanja u snatrenje i očekivanje.

Pjesnik završava svoj izbor pjesmom *Vrane*. Već naslovom naglašava stalnost promjene, što vrane često simboliziraju, iako joj u različitim mitologijama daju i strašnije attribute, primjerice, prijenosnika duša u carstvo mrtvih. Tu zloslutnost i Leskarac naglašava drugim dvostihom (*Zacrnilo nebo poludjele vrane*). Svojim *bijesnim letom* vrane šalju oporuku. Klasični semiotički lanac objašnjava sporazumijevanje između pošiljatelja i primatelja porukom, koja omogućuje komunikaciju. Oporuka, pak, označuje neki kraj, dovršenost, nemogućnost kretanja i nastavka djelovanja. Kao što Poeov gavran može simbolizirati smrt i sudbinu, i Leskarčeve vrane mogu u čitateljskoj svijesti otvoriti pitanja stvaralaštva, smisla i životnoga putovanja pod zasjenjenim mjesecom i plamtećim slovima koja mogu nestati novim danom. Leskarac je vrstan versifikator, u njegovim stihovima progovara pjesnik odrastao na Ivanu Goranu Kovačiću i Vladimiru Nazoru, uzorima čiju pjesničke domete u formalnomu smislu vrlo uspješno slijedi.

Otvorena pitanja o stvaralaštvu u besanim noćima spjevana vrsnim stihovima daju jasan i nedvosmislen odgovor. Pjesme treba pisati i darovati ih publici, no je li se pjesnik probudio i može li se čovjek probuditi? Što, zapravo, čovjek može učiniti ako mu je san učitelj?!

Izvori

Zbirke Hrvatske izvandomovinske lirike:

1. *Šestero putnika*, New York, 2000.
2. *Pisma mojoj Hrvatskoj*, New York, 2000.
3. *Ka domu svom*, New York, 2003.
4. *Životne staze i sjećanja*, New York, 2005.
5. *Riječi moja, lanterno života*, New York, 2006.
6. *Da uzmognemo očuvati jezik pradjedova*, New York, 2007.
7. *S ove strane mosta*, New York, 2008.
8. *Utkani u naše korijene*, New York, 2009.
9. *Pjesmotvori iz daleka*, New York, 2010.
10. *Druga strana mosta*, New York, 2011.
11. *Po utrtrim putovima*, New York, 2012.
12. *U potrazi za izgubljenim obzorima*, Split, 2013.
13. *Na pragu doma*, Split, 2014.
14. *Obelisk slobodne Hrvatske*, Split, 2015.
15. *U New Yorku, kolijevki Hil-e*, Split, 2016.

Literatura

- Beker, Miroslav. 1999. *Suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Brešić, Vinko. 2001. *Teme novije hrvatske književnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Čorić, Šimun Šito. 1991. *45 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Zagreb: Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu.
- Donat, Branimir. 1993. *Različito i isto*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kadić, Ante. 1978. *Domovinska riječ*, I–II, München – Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.
- Kordić, Lucijan. 1974. *Hrvatska iseljenička lirika*, Rim: ZIRAL.
- Listeš, Srećko. 2015. *Emigrantska Hrvatska revija*, Split: Naklada Bošković.
- Lukšić, Irena (ur.). 2002. *Egzil. Emigracija: Novi kontekst*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Mirth, Karlo. 2003. *Život u emigraciji*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Nikolić, Vinko. 1965. *Pred vratima domovine*, sv. 1., Buenos Aires: Knjižnica Hrvatske revije.

- Nikolić, Vinko. 1967. *Pred vratima domovine*, sv. 2., Buenos Aires: Knjižnica Hrvatske revije.
- Novak, Slobodan Prosperov. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, I. – IV., Split: Marjan tisak.
- Prpic, J. George. 1982. *Croatia and the Croatians: A Selected and Annotated Bibliography in English*, Scottsdale: Associated Book Publishers.
- Škvorc, Boris. 2005. *Australski Hrvati: mitovi i stvarnost*: rasprave i eseji o hrvatskoj emigrantskoj književnosti, egzilantima i imaginarnoj Hrvatskoj, Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.

Croatian emigrant lyrics association

Croatian demographic situation is the result of a bicentenary demographic changes, conditioned by ethnic, national, religious conflicts and economic and socio-political problems. The emigration from the homeland does not stop and there is also no significant return of Croats. Speaking of the phenomenon of emigrant literature, the issue of the community singled out in the system of the recipient country is very important. The separation from the mother country is visible in the otherness as well as the totality of the majority in the recipient country, but also in relation to the mother country. Croatian emigrant lyrics association was founded by a group of Croatian emigrants in America. They formally gathered within the framework of the Croatian World Congress, and by including the poets from Europe it becomes independent. Since 2000 it has been publishing one joint poetry collection annually that is also presented at the annual gathering of its members. The aims of the Association are the preservation of Croatian language and its promotion in the social environments in which they live. At the beginning of the 21st century the (non) stability of emigrants was disrupted by new modes of communication. Stable emigrants are a matter of interest to the literary science because synchrony and diachrony have been well-established both in the recipient country as well as in their homeland, so emigrants have faced literary trends and built their own literary activity. Spatial discontinuity, in the context of *global village*, has disappeared so it should be looked into how it affects the (non) stability of emigrants and their literary production. The key point of research in this paper is a genre (lyric poem) where we will follow relations in the cycle within the genre system, as it was created in the joint collections of the Croatian emigrant lyrics' members.

Keywords: Croatian Emigrant Lyrics Association, Croatian Emigrant Literature